OKUYUCU MEKTUPLARI

Bay Besim Atalay'dan iki yazı aldık. Bunları cevapları ile birlikte yayımlıyoruz :

BİRKAÇ TÜRKÇE KELİME

(Türk Dili) dergisinin 44. sayısında, Türk Dil Kurumu Yazmanı Sayın (Agah Sırrı Levent)in bir yazısı var. Bu yazıda haber anlamına alınmış bir (sağlık) kelimesi var. Hernekadar İstanbul kadınlarının ağzında haber anlamına böyle bir kelime kullanılırsa da, bu kelime, sağlık kelimesinin bozuntusudur.

Sağlık kelimesi, Doğu ve Güney Anadolunun birçok yerlerinde, Maraş ve yörelerinde de kullanılmaktadır. Sağlık kelimesinin anlamı herkesce bilinen bir şeydir. Hiç olmazsa yazı dilinde bugibi bozuntu kelimelerin kullanılmaması gerektir.

Aynı derginin ikinci sahifesinde "Bazı cümlede bu, karşılık olur" denilmiş. Burada "Bazı cümlelerde" denilse daha iyi olurdu. Dilimizde bugibi yerlerde bazı kelimesinden sonra gelen kelimeler çok kere çoğul olarak kullanılır. "Bize bazı adam geldi" denilmez. "Bize bazı adamlar geldi" denir. Ve yine "Orhan bazı fikir ortaya attı" denilmez. "Bazı fikirler ortaya attı" denir.

Sayın yazman, bir yazısında da (yoksul) kelimesinin yerinde (yoksun) kelimesini kullanıyor. Ben böyle bir kelime bilmiyorum. Ne kullanılışta, ne de lûgatlarda böyle bir kelime vardır. Yalnız Türk Dil Kurumunun çıkardığı Sözlükte vardır ki, bu da emsali gibi yakıştırmadır.

BESİM ATALAY

CEVABI

I— "Sağlık" kelimesi, yukarıdaki yazıda da "sağlık" şeklinde geçmekte olduğuna göre, ne denilmek istenildiği anlaşılmıyor. "Haber" anlamına gelen bu kelimenin aslı "sahk"tır. Yalnız İstanbul'da değil, birçok bölgelerde de bu kelimenin ilk hecesi uzatılarak söylenildiği, Türkçe kelimelere de uzatma işareti konulamıyacağı için "sağlık" şeklinde yazılmıştır.

II— Arapça "ba'z" kelimesi, Osmanlıcanın sürümde bulunduğu devirlerde, Farsça tamlamalarda tamlanan halinde bulunduğu zaman "ba'z-ı" şeklinde kullanılırdı: "ba'z-ı ahvalde —بعض احواله" gibi. Bizim "bazısı" dediğimiz yerlerde de "ba'zı —بعضی" denilirdi. Bu kelime "bazı" şeklinde Türkçeleştirilerek kullanılmaya başlandıktan sonra Farsça tamlama şekli kalktı: "ba'z-ı etfal" yerine "bazı çocuklar" denildi. Yalnız çoğulların değil, tekillerin başına da getirildi: "Ahmet bazı gün gelir, bazı gün gelmez" cümlesinde olduğu gibi.

Yukarıdaki yazıda da "çok kere çoğul olarak kullanılır" denildiğine göre, bu kelimenin tekillerin başına da getirilebileceği kabul ediliyor demektir.

III— "Yoksun" kelimesi "yoksul" yerine kullanılmış değildir. "Yoksul", "muhtaç, fakir" anlamına gelir. "Yoksun" ise "mahrum" kelimesinin karşılığıdır. Bay Besim Atalay'ın bu kelimeyi bilmesi gerekir. Altında kendinin de imzası bulunan *Cep Kılavuzu*'nda bu kelime "mahrum" karşılığı olarak gösterilmiştir. Bay Besim Atalay, o zaman yakıştıranlar arasında bulunduğunu unutmuş olacak. Kaldı ki, *Türk Dilinde Ekler ve Kökler üzerine Bir Deneme* adlı eserinde "sun" eki ile kelimeler yapılabileceğini açıklamış bulunmaktadır.

AGÂH SIRRI LEVEND

NİSBET (YA)sı MESELESİ

(Türk Dili) dergisinin 49. sayısında Kurumun Derleme Kolbaşısı Ömer Asım Aksoy'un nisbet (yâ)sı üzerine bir yazısı var. Bu yazıda gördüğüm bazı yanlışlıkların doğrultulması için bu yazıyı yazıyorum.

I — (Gudrufî nesic, sadefî renk, haşebî madde, hamızî tat) bileşiklerine, (kıkırdaksı doku, sadefsi renk, odunsu madde, ekşimtirek tat) gibi anlamlar verilmiş, yanlıştır.

Sayın derleme kolbaşısı, biraz dikkat etseydi bu yanlışlıklar meydana gelmezdi. Bakınız, izah edeyim! (si) ve (imsi) edatlarıyla yapılan kelimelerde nisbet anlamı yoktur. Azlık anlamı vardır. Kullanış böyledir. Büyük Türk Lûgatı, Şemseddin Sami, Vefik Paşa, Mehmet Baha ve başkaları, bugibi, kelimelere hep (azlık) anlamı vermişlerdir. Bir de Türkçeden Fransızcaya bakalım! Gerek ekşimsi ve gerek ekşimtirek kelimelerine (aigreler) demektedir. Eski Türkçede (rek) ve (rak) edatları fazlalık bildirirdi. Kutadgu Biliğ ve Divan-ı Lûgat bunu böyle kayıt eder. Osmanlı Türkleri dilinde bu ekin vazifesi değişmiş, (azlık) anlamına gelir olmuştur.

II — (Haşebi madde) bileşiğini, (odunumsu madde) sözüyle karşılamış. Odunun Arapçası (hatab)dır. Haşep kelimesinin çoğul şekli ahşab olur. "Ahşab ev" demek, odundan ev demek midir? Haşeb kuru ağaç demektir.

III — (câli) kelimesine iki anlam birden vermiş. (Yapma, takma) demiş. Bu kelimenin bir mânası yapmaktır. Fakat takmak anlamı yoktur. Bunu nereden buldular. "Câli bir hareket" deriz ki, yapmacık bir hareket demektir.

IV — (Giller) kelimesiyle yapılan nisbete misal verirken (kısâiyye) denilmiş, doğru değildir. Doğrusu, (kıssâiyye) olacaktır. Burada çok açık bir yanlışlık daha yapılmıştır. Hıyar anlamına gelen bir kelimeye kabak anlamı verilmiştir.

V — (Tahdidi) kelimesine, sınırlayıcı anlamı verilmiş, yanlıştır. O kelimeye böyle bir anlam verilemez. "Tahdidi bir muamele" demek, "sınırlayıcı bir muamele" demek değildir. Belki "sınıra ait bir muamele" demektir. Netekim "tefsiri bir madde" demek, "tefsire taalluk eden bir madde, tefsirlik bir madde" demektir.

VI — (Beyzi) kelimesine, (söbü) anlamı verilmiş. Söbü üstüvani olan nesnedir. Beyzi, yumurta gibi olan nesnedir. Bu iki anlam arasında büyük farklar vardır. Bu yanlışlıkların düzeltilmesini umarım.

BESİM ATALAY

CEVABI

I — Sayın Atalay "-si, -imsi edatlarıyla yapılan kelimelerde nisbet anlamı yoktur. Azlık anlamı vardır" diyor. Bu sözünde iki kere yanılıyor: 1) Benim yazımda bulunan örneklerde bu ekler isimlere eklenmiştir. İsimlere eklenen -si, -imsi ise kelimeye azlık anlamı katmaz, benzerlik anlamı katar. Azlık anlamı katsaydı "çocuksu": az çocuk, "erkeksi": az erkek, "teknemsi": az tekne demek olurdu. Halbuki bu kelimeler "çocuk gibi, erkek gibi, tekne gibi" demektir. Çok şaşılacak şeydir ki Bay Atalay, *Büyük Türk Lûgati*'nin, Şemsettin Sami'nin, Vefik Paşa'nın bu gibi kelimelere azlık anlamı verdiklerini bildirdiği halde bu kaynaklar tamamiyle aksini yazmaktadırlar. *Büyük Türk Lûgati*'nin "si, msi" maddesinde şu sözler vardır: "Sıfatlara lâhik olduğu zaman taklil, isimlere ilâve edildiği halde teşbih ifade eder." Biraz önce de söylediğim gibi, benim yazımda bulunan "kıkırdak" ve öteki kelimeler isim olduğuna göre bunlara eklenen -si, -imsi azlık değil, benzerlik bildirecek demektir. Şemsettin Sami de şöyle yazıyor: "si: bazı isimlere iltihak edip müşabehet beyan eder. Erkeksi = erkeğe benzer". Yine Şemsettin Sami "gadrufî" kelimesine şu mânayı veriyor: "Kıkırdak kabilinden olan". Vefik Paşa da azlık anlamından hiç bahsetmiyor, "müşabehet"e işaret ediyor. Görülüyor ki Bay Atalay'ın tanıkları, kendisinin dediği gibi değil, benim dediğim gibi söylüyorlar. Hem kaynak göstermek, hem de onların yazdıklarını ters olarak nakletmek... Bu, yeni bulunmuş bir tenkid usulü olmalı. 2) Bay Atalay "-si ile yapılan kelimelerde nisbet anlamı yoktur, azlık anlamı vardır" demekle bu iki anlamın birbirinden ayrı olduğunu söylemiş oluyor. Azlık anlamı dediği şeyin benzerlik anlamı olduğunu biraz önce belirttim. Bu benzerlik anlamı ise *nisbet ya'sı* eklenmiş kelimelerdeki çeşitli anlamlardan biridir. Nitekim *nisbet ya'sını* Türkçeye çevirme yolları üzerine yazdığım yazının 8. numarasında bulunan "-si, -imsi, -imtirek" ten başka 25. numarasında bulunan "gibi" de benzerlik anlamı bildirir. Bundan dolayı nisbet anlamı ile azlık anlamı denilen benzerlik anlamı arasında ayrılık gayrılık yoktur.

II — Bay Atalay "haşebî madde"nin "odunsu madde" diye karşılanmasına itiraz ediyor. Çünkü "haşeb odun değil, kuru ağaç" demekmiş. Öyle ise "haşebî madde" için "kuru ağaçsı madde" mi denilmeli? Öte yandan Şemsettin Sami *haşeb*'i "ağacın odun kısmı" diye tanımlıyor. Demek ki kelimede ağaç anlamından çok odun anlamı var. Botanikte kullanılan "haşebî madde", ağaç gövdesinin ve dallarının odun maddesidir. Ne yapalım ki buna "hatabî madde" denilmemiştir.

Bay Atalay "haşeb"den "ahşab"a geçiyor, "haşebin çoğulu ahşab olur. Ahşab ev odundan ev demek midir?" diyor. Ben yazımda ne "ahşab" kelimesini ele almıştım, ne de "ahşab ev"e böyle bir mâna vermiştim. Şimdi tenkid-

cinin bu sözlerini tenkid edeyim: 1) Verdiği bilgilerle kendisi "ahşab ev"i "kuru ağaçlar ev" diye mânalandırmış olmuyor mu? 2) *Haşeb*'in çoğulu *ahşab* değildir ya, olsa bile *haşeb* üzerindeki konuşmayı *haşeb*'de bırakmak, *ahşab*'ı buna karıştırmamak gerektir. Çünkü bir kelimenin çoğulundaki anlam, tekilindeki anlama her vakit uygun düşmez. Meselâ "talib" istekli demek olduğu halde çoğulu olan "talebe" öğrenciler anlamına gelir. "Akıl" ile "ukalâ" arasındaki uçurum da meydanda. Bu örnekler gösterir ki "haşeb"in "odun" veya "kuru ağaç" demek olması, onun çoğulu sanılan "ahşab"ın "odunlar" veya "kuru ağaçlar" anlamına gelmesini gerektirmez. 3) "Ahşab", *haşeb*'in çoğulu olmak şöyle dursun, çoğul anlamı bile taşımaz. Hattâ *haşeb* gibi isim de değildir. "Tahtadan, keresteden yapılmış" anlamına gelen ve Türklerce yakıştırılmış olan sıfat niteliğinde bir kelimedir. 4) Biraz aşağıda görüleceği üzere Bay Atalay Arapça kelimelerin fasihini kullanmamayı yanlış sayar. Ama bu tarafta —üstelik lüzumu da yokken— "Haşebin çoğulu ahşab olur" diye yanlış bilgi vermeğe kalkar. Arapçada, *haşeb*'in çoğulu olarak da, başka adla da "ahşab" kelimesi yoktur. *Haşeb*'in çoğulu, ya tekili gibi "haşeb"dir, yahut "huşüb, huşb, huşban"dır.

III — Yazımdaki "yapma, takma" anlamları yalnız "câli" kelimesi için değil, "sun'î, câli" kelimeleri için verilmiştir. İki karşılıktan hangisinin "câli"ye, hangisinin "sun'î"ye uygun düşeceğini okuyan kolayca anlar... "Sun'î bacak", "takma bacak" değil midir?

IV — "Kısaiyye"nin doğrusu "kıssaiyye"dir, "kabak" yerine "hıyar" denilmesi gerekti, itirazına gelince: Ne "kısaiyye" okuyuşu benimdir, ne de "kabakgiller" terimi... İkisi de resmen kabul edilmiş olan terimler kitabından alınmıştır. "Kısaiyye" sözü, nebatatçıların şeddesiz olarak yıllar yılı kullandıkları Osmanlıca bir terimdi. Yeni botanikçiler bu fasilenin adına "kabakgiller" dediler. Eskiden fasilenin örnek bitkisi "hıyar" olarak kabul edilmiş, terim ona göre yapılmış. Yeniler örnek bitki diye, yine o fasileden kabağı almışlar, terimi ondan yapmışlardır. Mesele "kıssa"da veya "hıyar"da değil, "-giller" ile nisbet yapılmasındadır. "Kısaiyye"yi savunmak bana düşmezse de, bu kadar fesahat meraklısı olan zata sormak isterim: Kendisi *Divanü Lûgat-it-Türk* çevirmesinde neden yanlış olan "tercüme" kelimesini kullanmıştır da doğru olan "terceme"yi kullanmamıştır? "Kere, hamal, saka, ama, fayda, müdür" gibi kelimelerin de doğruları, yâni "kerre, hammal, sakka, emma, fâide, müdîr" şekilleri kullanılmalı diyecek mi? "Gudrufî" kelimesine neden itiraz etmedi? Onun da doğrusu "gadrufî" idi. Medrese devrinde bile *galat-ı meşhur, lûgat-i fasihten yeğ* tutulmuştur. Bugün Bay Atalay'ın ne istediğini görünüz.

V — "Tahdidî"yi "sınırlayıcı" diye Türkçeye çevirmemi yanlış bulan tenkidci, kelimeyi "tahdidî muamele" misalinde kullanıyor ve bunu "sınıra ait bir muamele" diye karşılıyor. Ben bundan bir mâna çıkaramadım. Okuyuculara soralım: "tahdidî muamele"yi "sınıra ait bir muamele" diye mi, yoksa, "sınırlayıcı muamele" diye mi karşılamak doğrudur? Sonra "tefsirî madde"nin "tefsire taallûk eden madde" demek olması, "tahdidî muamele"nin "sınıra ait bir muamele" diye karşılanmasını gerektirir mi? Böyle bir kıyas, konuyu kav-

ramamış olmanın açık bir delilidir. Çünkü dâvanın esası, *ya-yi nisbî*'nin her eklendiği kelimeye aynı anlamı katmadığıdır. *Takribî, takdirî, temsilî*... kelimeleri de "tef'il" babından gelmedir diye aynı şekilde türkçeleştirilebilir mi?

VI — Bay Atalay, "söbü beyzî değil, üstüvanî olan nesnedir" diyor. Buna iki yönden cevap vereceğim: 1) Ben "söbü" kelimesini *ya-yi nisbî*'li kelimelerin eksiz de karşılanabileceğine örnek olarak göstermiştim. Kelime, "beyzî" değil, "üstüvanî" anlamına gelse bile benim incelemem için aynı kuvvette başka bir örnek verilmiş oluyor. 2) Kaldı ki "söbü" beyzî demektir. *Derleme Dergisi*'nde, *Ana Dilden Derlemeler*'de ve birçok başka kaynaklarda "beyzî, yumurta biçiminde" diye tanımlanmıştır. Halkımız da böyle kullanır. Bay Atalay'ı yanıltan bazı kaynaklar bulunduğunu da biliyorum. Bunlar *söbü*'ye "üstüvânî", "tulânî", hattâ "mustatil" anlamı vermişlerdir. Ama bir tenkidcinin ödevi, bütün kaynakları iyice inceleyip ondan sonra hüküm vermektir.

*

Bay Atalay'ın tenkidlerinde ne kadar yanıldığını böylece belirttikten sonra ben de kendisinin yazısında bulunan çeşitli yanlışlardan sadece birkaçını göstererek —çünkü hepsini sıralamak uzun sürer— bunları düzeltmesini diliyeceğim :

1 — -si, -imsi için bir yerde "edat", bir yerde "ek" diyor. Edat ile ek başka başka şeylerdir. Gramerle ilgili bir tenkidde böyle yanlışlar hiç affedilemez.

2 — Gudrufî nesic, sadefî renk, haşebî madde... için "bileşik" diyor. Halbuki bunlar "tamlama"dır. Gramerde bileşiklerle tamlamalar ayrı ayrı şeylerdir.

3 — "Bu ekin vazifesi değişmiş, azlık anlamına gelir olmuştur" sözü yanlıştır: "Ekin vazifesi" her iki cümlenin öznesi olarak kullanılmıştır. Halbuki ancak birinci cümlenin öznesi olabilir. İkinci cümledeki "azlık anlamına gelir olan şey" ekin vazifesi değil, ekin kendisidir. Bundan dolayı sözün doğru olması için, şu şekillerden biriyle yazılması gerekti: "Bu ek vazife değiştirmiş, azlık anlamı bildirir olmuştur". "Bu ekin vazifesi değişmiş, azlık anlamı bildirmek olmuştur". "Vazifesi değişen bu ek, azlık anlamı bildirir olmuştur".

4 — "Misal verirken kısaiyye denilmiş" cümlesi yanlıştır. Ya "Misal verilirken kısaiyye denilmiş" olacaktı, ya da "Misal verirken kısaiyye demiş" olacaktı.

5 — "Kısaiyye doğru değildir. Doğrusu kıssaiyye olacaktır" sözü yanlıştır. Düzeltmek için ya "doğrusu" kelimesini kaldırmak, yahut "doğrusu kıssaiyyedir" demek gerekti.

6 — "Söbü üstüvanî olan nesnedir, beyzî yumurta gibi olan nesnedir" cümlelerindeki tarif şekilleri doğru değildir. Çünkü "söbü" sıfattır. "Üstüvanî olan nesne" karşılığı isimdir. Sıfatı isimle karşılamak yanlıştır (Bay Atalay *söbü*'nün *üstüvânî* demek olduğunu kabul ettiğine göre) doğru tarif, şu ikiden biridir: "Söbü, üstüvânîdir", "söbü şey, üstüvânî olan nesnedir".

7 — "Bu yanlışlıkların düzeltilmesini umarım" cümlesi de doğru söylenmemiştir. Ya "bu yanlışların düzeltileceğini umarım" denilmeli idi, ya da, benim kendisine söyliyeceğim gibi: "bu yanlışların düzeltilmesini dilerim".

ÖMER ASIM AKSOY

TÜRK DİLİ, Sahibi ve Mesul Müdürü : Türk Dil Kurumu adına Agâh Sırrı LEVEND.